

TSIVIILASJA ALGATAMISE JA LÄBIVAATAMISE PROBLEEME

Oigustead. kand. E. Salumaa

Tsiviilõiguse ja -protsessi kateeder

1965. aasta 1. jaanuarist alates hakkas kehtima «Eesti NSV tsiviilprotsessi koodeks»¹, mille teatavasti kinnitas Eesti NSV Ülemnõukogu kuuenda koosseisu neljas istungjärk 12. juunil 1964. a.

Uus TsPK sisaldab küllaltki palju varajasemas praktikas ennast õigustanud ja seega juba tuntud sätteid. Ent nende kõrval on koodeksis ka palju uusi, mille sisu mõistmine on väga tähtis nende õige ja efektiivse rakendamise ja seega ka sotsialistliku seaduslikkuse edasise kindlustamise seisukohalt. Seoses sellega käsitletakse allpool mõningaid probleeme, mis võivad tekkida tsiviilasja algatamist, samuti asja menetluse lõpetamist ja hagi läbivaatamata jätmist reguleerivate sätete rakendamisel.

Tsiviilasja algatamine on nõukogude tsiviilprotsessi esimene staadium. Uue TsPK üks iseärasusi varem kehtinuga võrreldes seisneb selles, et tsiviilasja algatamise staadium on saanud nüüd kindlad piirjooned, et ta on selgelt eraldatud järgmisest, tsiviilasja kohtulikuks arutamiseks ettevalmistamise staadiumist. Selline järeldus tuleneb TsPK § 150 esimesest lõikest, milles öeldakse, et p ä r a s t h a g i a v a l d u s e v a s t u v õ t m i s t (minu sõnend — E. S.) valmistab kohtuniku asja ette kohtulikuks arutamiseks, mille eesmärgiks on asja õigeaegse ja õige lahendamise kindlustamine. Ühtlasi tuleks lisada, et TsPK § 150 teine lõige näeb ette veel kahe staadiumi vahelise piirjoone fikseerimise kohtuniku määrusega asja kohtulikuks arutamiseks ettevalmistamise kohta.

Tsiviilasjade algatamise ja kohtulikuks arutamiseks ettevalmistamise staadiumide piiritlemisel, eriti aga nendevahelise piirjoone fikseerimisel kohtuniku määrusega vastavalt TsPK § 150 teisele lõikele on suur tähtsus tsiviilasjade kiire läbivaatamise ja lahendamise kui tsiviilkohtumenetluse ühe ülesande täitmisel. See

¹ Edaspidi TsPK.

saab eriti selgeks, kui käsitleda antud küsimust seoses tsiviil-asjade läbivaatamise tähtaegade probleemiga.

Teatavasti nähti varem kehtinud TsPK-ga ette vaid tööasjade ja alimentide asjade läbivaatamise tähtajad, mida arvatati avalduse kohtusse saabumise momendist. Teiste hagimenetluse asjade läbivaatamise tähtaegu koodeks ei kehtestanud. Seoses sellega, et varem kehtinud TsPK ei tõmmanud selget piirjoont tsiviilasja algatamise ja ettevalmistamise staadiumide vahele, hakati praktikas ülejäänud tsiviilasjade läbivaatamise tähtaegu arvutama alates viimase dokumendi kohtusse saabumisest, s. t. momendist, kui tsiviilasja kohtulikuks arutamiseks ettevalmistamine oli lõpule viidud. Et asja kohtulikuks arutamiseks ettevalmistamisele kulunud aega asja läbivaatamise tähtaegade hulka ei arvatud, siis raisati ettevalmistamise peale tihti lubamatult palju aega.

Tuleb rõhutada, et varem kehtinud koodeksiga võrreldes reguleerib uus TsPK tsiviilasjade läbivaatamise tähtaegade küsimust täiesti uut moodi. Nimelt kehtestatakse kõigi tsiviilasjade kategooriate läbivaatamise tähtajad. Ühtlasi nähakse ette, missugusest momendist neid tuleb arvutama hakata. Eriti tuleks alla kriipsutada seda, et TsPK § 87 järgi tuleb tsiviilasjade läbivaatamise tähtaegu arvutada alates avalduse vastuvõtmisest.² Viimasest omakorda tuleneb, et erinevalt varajasemast praktikast tuleb tsiviilasja kohtulikuks arutamiseks ettevalmistamisele kuluv aeg arvata asja läbivaatamise tähtaja hulka.

TsPK käsitletud sätete rakendamise praktika üldistamine näitab kahjuks siiski seda, et Eesti NSV rahvakohtutes ei peeta kinni hagiavalduste vastuvõtmise vormistamise kehtivast korrast. Nimelt fikseeritakse toimikuis küll tsiviilasjade kohtusse saabumise moment, samuti on seal olemas ka kohtuniku määrused asjade määramise kohta kohtulikule arutamisele, ent puuduvad kohtunike määrused tsiviilasjade kohtulikuks arutamiseks ettevalmistamise kohta, mille tegemist nõuab TsPK § 150 teine lõige. Viimastega, nagu eespool märkisime, vormistatakse aga avalduste vastuvõtmine, fikseeritakse kahe esimese staadiumi vaheline piirjoon ja tsiviilasjade läbivaatamise tähtaegade kulgemise algusmoment. On arusaadav, et niisuguse, seadusega vastuolus oleva praktika tõttu pole võimalik arvutada tsiviilasjade läbivaatamise tähtaegu ja kontrollida nendest kinnipidamist. Leppida ei saa ka sellega, et tsiviilasjade ettevalmistamine kohtulikuks arutamiseks viiakse tegelikult läbi enne avalduste vastuvõtmist. Selline praktika on vastuolus TsPK § 150 esimese lõikega, mille kohaselt asja ettevalmistamine kohtulikuks arutamiseks tuleb läbi viia pärast, mitte aga enne avalduse vastuvõtmist. Ühtlasi peitub sellises praktikas asjade läbivaatamise venimise oht.

² TsPK §-dega 239, 243 ja 283 kehtestatakse mõningad erandid nii tsiviil-asjade läbivaatamise tähtaegade kestuse kui ka nende arvutamise algusmomendi suhtes.

Ülalkirjeldatud praktikat püütakse peamiselt õigustada väitega, et TsPK §-s 87 märgitud tähtaegade jooksul ei olewat võimalik tsiviilasju läbi vaadata.

Selline väide on siiski põhjendamatu, sest tegelikult on kohtute käsutuses ulatuslikke kasutamata ajavarusid. Seda näitab eriti ilmekalt asjade kohtuliku arutamise edasilükkamise põhjuste üldistamine.

Vastava praktika üldistamine nimelt näitab, et väga palju aega läheb asjatult kaduma asjade arutamise edasilükkamise tõttu.

Asjade arutamise edasilükkamise põhjused sõltuvad nii kohtust kui ka teistest protsessiosalistest. Omakorda võib neid jaotada objektiivseteks ja mitteobjektiivseteks. Käesoleval juhul huvitavad meid muidugi asjade arutamise edasilükkamise mitteobjektiivsed põhjused.

Peab märkima, et kohtust sõltuvad asjade arutamise edasilükkamise põhjused on enamasti mitteobjektiivsed. Nende hulgas on peamiseks tsiviilasjade halb kohtulikuks arutamiseks ettevalmistamine, eriti aga halb tõendamismenetluse ettevalmistamine. Harvemini esineb seda, et kohus pole õigeaegselt kõiki asjast osavõtvaid isikuid kaasa tõmmanud. Tsiviilasjade arutamise edasilükkamine on sageli tingitud ka vajaliku korra puudumisest kohtukutsete kätteandmisel. Nii esineb küllaltki sageli seda, et kirjakandjad lasevad kohtukutse lihtsalt kirjakasti, kui adressaati kodus ei ole. See on muidugi TsPK sätetega vastuolus. Selletõttu jäävad protsessist osavõtavad isikud sageli kohtusse ilmumata. Vaatamata sellele, et kohtud teavad nimetatud asjaolusid, pole nad alati erimäärustega juhtinud postiasutuste tähelepanu kohtukutsete kätteandmise eeskirjade rikkumise lubamatusele.

Mitteobjektiivsed on ka paljud teistest protsessiosalistest sõltuvad asja arutamise edasilükkamise põhjused. Tavalisem neist on asja arutamise edasilükkamise taotlemine selleks, et koguda tõendeid, mille esitamise vajalikkus oli taotlejale teada juba enne asja kohtulikku arutamist.

Eelnevast tuleneb, et asjade arutamise edasilükkamise mitteobjektiivsete põhjuste kõrvaldamine on võimalus, mida paljud kohtud pole siiani kasutanud asjade läbivaatamise kindlustamiseks TsPK §-s 87 ettenähtud tähtaegade jooksul. Asjade arutamise edasilükkamise mitteobjektiivsete põhjuste kõrvaldamiseks on aga tarvis asju kohtulikuks arutamiseks senisest paremini ette valmistada, nõuda kohtukutsete kätteandmise eeskirjade täpset täitmist ja kutsuda korraks isikuid, kes püüavad asja kohtulikku arutamist sihilikult venitada.

Viimati mainitule, eriti aga hagiavalduste vastuvõtmise vormistamise vajalikkusele vastavalt TsPK § 150 teisele lõikele, oleks tarvis rahvakohtute tähelepanu juhtida Eesti NSV Ülemkohtu Pleenumi määruses, mis tuleks vastu võtta TsPK rakendamise praktikas tõusetunud küsimuste lahendamiseks.

Kui järgnevalt analüüsida tsiviilasja algatamist reglementeerivad sätteid sisuliselt, siis tuleb kõigepealt konstateerida seda, et varem kehtinud seadusandlusega võrreldes on nüüd tunduvalt laiendatud hagemisõiguse teostamise protsessuaalseid garantiisid. Viimane väljendub esijoones selles, et TsPK § 135 kehtestab hagiavalduste vastuvõtmisest keeldumise aluste ammendava, laiendavale tõlgendamisele mittekuuluva loetelu. Sellega kõrvaldatakse varajasemas protsessiseadusandluses esinenud oluline lünk, mis põhjustas praktikas nii hagiavalduste alusetut mittevastuvõtmist kui ka nende ebaõiget vastuvõtmist. Õeldule tuleb veel lisada, et üksikasjaliselt sätitakse ka protsessuaalsed toimingud, mida asja algatamise staadiumis tuleb teostada.

Tsiviilasja algatamisel on esimeseks protsessuaalseks toiminguks hagiavalduse esitamine kohtule. Avaldust võivad esitada nii asjast huvitatud isikud, nende esindajad kui ka teised asjast osavõtavad isikud, kellele nõukogude tsiviilprotsessi dispositiivsuse printsiibi kohaselt on seadusega antud õigus teiste isikute õiguste ja seadusega kaitstud huvide kaitseks hagi esitada.

Hagiavalduse esitamine ei too veel kaasa asja algatamist. Selleks on tarvis, et kohtunik teostaks teise olulise protsessuaalse toimingu — võtaks esitatud avalduse vastu. Kohtunik on kohustatud esitatud avalduse vastu võtma, kui puuduvad TsPK §-s 135 tähendatud avalduse vastuvõtmisest keeldumise alused, kui on tasutud riigilõiv ja kui hagiavaldus on koostatud TsPK §-s 136 märgitud nõuete kohaselt.

Nagu eespool märkisime, tuleb hagiavalduse vastuvõtmine tingimata vormistada kohtuniku määrusega vastavalt TsPK § 150 teisele lõikele. Juhul, kui esinevad TsPK §-s 135 fikseeritud avalduse vastuvõtmisest keeldumise alused, peab kohtunik tegema motiveeritud määruse avalduse vastuvõtmisest keeldumise kohta.

Ülalkäsitletud protsessuaalsed toimingud on asja algatamisel määrava tähendusega. Ühtlasi tähistavad nad vastavalt asja algatamise staadiumi algust ja lõppu.

Lisaks neile võidakse sõltuvalt konkreetsetest asjaoludest teostada asja algatamise staadiumis ka teisi protsessuaalseid toiminguid. Neist tuleb nimetada ühe või mitme ühendatud nõude eraldamist iseseisvasse menetlusse vastavalt TsPK §-le 138, samuti ka toiminguid, mille teostamine osutub vajalikuks seoses sellega, et hagiavaldus on esitatud TsPK §-s 136 ettenähtud nõudeid rikkudes või et riigilõiv on tasumata.

Asja algatamise staadiumisse kuuluvate toimingute piiritlemisel tõusetub veel küsimus sellest, kas siia võivad kuuluda ka hagi tagamisega seotud toimingud. Seejuures on kogu probleem sisuliselt selles, kas TsPK §-s 142 sisalduvat eeskirja, mille kohaselt hagi tagamist lubatakse asja igas seisundis, võib mõista ka nii, et hagi tagamine on võimalik enne seda, kui kohtunik on esitatud avalduse vastu võtnud.

Kui pidada silmas, et hagi tagamist võidakse taotleda juba hagiavalduses, samuti seda, et TsPK § 145 kohaselt tuleb avaldus hagi tagamiseks lahendada kohtu või kohtuniku poolt selle sisetuleku päeval, siis esimesel pilgul näib, nagu võiks kohtunik hagi tagada ka enne avalduse vastuvõtmist. Tegelikult tuleb siiski asuda seisukohale, et kohtunik võib hagi tagada alles pärast esitatud avalduse vastuvõtmist, sest vastasel korral võidakse tagada hagnosis, mida üldse vastu ei võeta.

Tuleks märkida, et VNFSV Ülemkohtu Pleenumi 12. detsembri 1964. a. määruses nr. 25 «Mõningatest küsimustest, mis on tekkinud kohtute poolt «VNFSV tsiviilprotsessi koodeksi» rakendamise praktikaks», antakse Eesti NSV TsPK §-le 142 analoogilise sätte rakendamiseks juhised, et hagi tagamise abinõusid võidakse rakendada alles pärast hagiavalduse vastuvõtmist kohtuniku poolt.³

Vastava juhise peaks andma ka Eesti NSV Ülemkohtu Pleenum.

Tsiviilasjade kiire lahendamise seisukohalt on oluliseks praktilise tähtsusega probleemiks veel see, missugustel juhtudel võib tekkida ajavahemik hagiavalduse esitamise ja selle vastuvõtmise vahel.

Tavaliselt võtab juba saabunud tsiviilasjade jaotamine kohtunike vahel mõni päev aega. Samuti võib kuluda aega TsPK §-s 135 märgitud avalduste vastuvõtmisest keeldumise aluste osas selgusele jõudmiseks. Nii näiteks, kui on tarvis kontrollida esitatud hagi samasust juba kohtu poolt lahendatud hagiga või seltsimeheliku kohtu poolt lahendatud avaldusega, kulub teatud aeg vastava toimiku arhiivist või seltsimehelikust kohtust väljaõudmiseks. Paratamatult tekib teatud ajavahemik hagiavalduse esitamise ja selle vastuvõtmise vahel ka siis, kui hageja ei ole vormistanud hagiavaldust TsPK § 136 nõuete kohaselt või kui ta on riigilõivu tasumata jätnud. Teatavasti jätab kohtunik viimati nimetatud juhtudel vastavalt TsPK §-le 141 hagiavalduse käiguta ja määrab hagejale tähtaja puuduste kõrvaldamiseks.

Ajavahemiku tekkimine hagiavalduse esitamise ja vastuvõtmise vahel on lubatav üksnes ülalmärgitud juhtudel. Mingil juhul ei tohi viivitada esitatud avalduse vastuvõtmisega tõendite kogumise lõpetamiseni, nagu seda sageli esines varajasemas praktikas, sest tõendite kogumisega seotud toimingud kuuluvad juba asja kohtulikuks arutamiseks ettevalmistamise staadiumi.

Esitatust nähtub, et kehtiva seadusandluse järgi moodustavad asja algatamise staadiumi mitmesugused protsessuaalsed toimingud. Asja algatamiseks on aga tingimata tarvis neist teostada kaks: esitada kohtule hagiavaldus ja võtta see kohtuniku poolt vastu.⁴

³ «Бюллетень Верховного Суда РСФСР» 1965, № 2, lk. 8.

⁴ S. N. Abramov ja K. S. Judelson asusid juba enne uue protsessiseadusandluse kehtestamist seisukohale, et asja algatamiseks on tarvis teostada kaks

Erialases kirjanduses on asja algatamise küsimust püütud ka teisiti lahendada.

Nii asub M. A. Gurvitš oma monograafias «Hagemisõigus» seisukohale, et protsess tekib mitte kahe akti, hagi esitamise ja selle vastuvõtmise, vaid üksnes hageja ühepoolse akti — hagi esitamise alusel. Hagi menetlusse võtmise akti tuleb tema arvates käsitada «mitte kui hagiga ühelaadset «vastaspoole» vastutahtevaldust, vaid kui hagi esitamise ühepoolse akti teostamise tingimust»⁵ (autori sõrendus).

Sisuliselt samadele seisukohtadele on M. A. Gurvitš jäänud ka reas hilisemates töodes,⁶ sealhulgas ka nendes, mis on avaldatud pärast NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilkohtumenetluse aluste ja liiduvabariikide uute TsPK-de vastuvõtmist.⁷

M. A. Gurvitši ülalmärgitud seisukohad kajastuvad ka tema poolt kasutatavas terminoloogias ning vastavate õiguslike tagajärgede käsituslaadis. Eriti ilmekalt avaldub see 1957. a. ja 1964. a. tema toimetamisel ilmunud tsiviilprotsessiõiguse õpikutes. Seoses sellega, et M. A. Gurvitš peab hagi menetlusse võtmist vaid hagi esitamise kui hageja ühepoolse toimingu tingimuseks, räägib ta mitte avalduse vastuvõtmisest, vaid sellest, et hagi loetakse esitatuks (minu sõrendus — E. S.) tingimuse, kui kohus (kohunik) võtab hagiavalduse vastu. Õiguslike tagajärgede käsitlemisel räägitakse aga üksnes hagi esitamise materiaal- ja protsessiõiguslikest tagajärgedest.⁸

M. A. Gurvitši seisukohta asja algatamise olemuse kohta ei saa siiski õigeks pidada.

Esijoones on see vastuolus kehtiva seadusandlusega, mis sisuliselt ja vastavalt sellele ka terminoloogiliselt eristab hagiavalduse

---

protsessuaalset toimingut: esitada hagiavaldus ja võtta see kohtuniku poolt menetlusse. Erinevalt meie seisukohast arvavad nad asja algatamise staadiumisse ainult nimetatud toimingud. Seejuures sisustab S. N. Abramov mõistet «hagi esitamine» omapäraselt. Ta nimelt väidab, et kaks toimingut — haginõude esitamine ja selle läbivaatamisele võtmine kohtu poolt kujutavadki endast hagi esitamist. Et ta hiljem räägib ka hagi esitamise õiguslikest tagajärgedest, jääb täiesti ebaselgeks, missuguste toimingute õiguslike tagajärgi silmas peetakse (vt. С. Н. Абрамов, Советский гражданский процесс, М., 1952, lk. 164; К. С. Юдельсон, Советский гражданский процесс, М., 1956, lk. 13, 213).

⁵ М. А. Гурвич, Право на иск, М.-Л., 1948, lk. 98—99.

⁶ М. А. Гурвич, К вопросу о предмете науки советского гражданского процесса, Уч. зап. ВЮОН, вып. 4, М., 1955, lk. 48—53; Советское гражданское процессуальное право, Учебное пособие, под ред. проф. М. А. Гурвича, М., 1957, lk. 162—170.

⁷ Советское гражданское процессуальное право, отв. ред. М. А. Гурвич, Высшая Школа, 1964, lk. 169—173; М. А. Гурвич, Рецензия на книгу В. К. Пучинского, Подготовка гражданских дел к судебному разбирательству, Госюриздат, М., 1962, «Правоведение», 1964, № 3, lk. 135.

⁸ Советское гражданское процессуальное право, учебное пособие, под ред. проф. М. А. Гурвича, М., 1957, lk. 166, 170; Советское гражданское процессуальное право, отв. ред. проф. М. А. Гурвич, Высшая Школа, 1964, lk. 171, 173.

esitamist ja selle vastuvõtmist kohtuniku poolt kui iseseisvaid ja asja algatamise suhtes määrava tähendusega protsessuaalseid toiminguid (TsPK §-d 125, 126, 127, 129, 130, 135, 141 jt.).⁹

Ent M. A. Gurvitši seisukohta ei saa õigeks pidada ka sellepärast, et see viib asja algatamise staadiumis teostatavate protsessuaalsete toimingute õiguslike tagajärgede kui praktiliselt väga tähtsa küsimuse ebaõigete lahendamisele.

Üldse tuleb märkida, et asja algatamise olemuse osas esinevad lahkarmused ja samuti erineva terminoloogia kasutamine kajastuvad eriti selgesti asja algatamise staadiumis teostatavate protsessuaalsete toimingute õiguslike tagajärgede süstematiseerimisel kui ka üksikute õiguslike tagajärgede käsitlemisel.

Et M. A. Gurvitši seisukoha järgi tekib protsess hagi esitamise kui hageja ühepoolse akti alusel, siis — nagu me eespool märkisime —, eristab ta vaid hagi esitamise materiaal- ja protsessiõiguslike tagajärgi.

Hagi esitamise materiaal- ja protsessiõiguslikest tagajärgedest räägib ka S. N. Abramov. Seejuures sisustab ta mõiste «hagi esitamine» hoopis erinevalt kui M. A. Gurvitš, mõistes selle all nii hagi nõude esitamist kui ka selle läbivaatamisele võtmist.

K. S. Judelson, kes teatavasti asub seisukohal, et asja algatamiseks on tarvis teostada kaks toimingut — esitada hagi ja võtta see vastu, eristab aga hagi esitamise ja selle vastuvõtmise materiaal- ja protsessiõiguslike tagajärgi.¹⁰

Asja algatamise staadiumis teostatavate protsessuaalsete toimingute õiguslike tagajärgede käsitleustes esinevate lahkarmuste ja vastuolude illustreerimiseks võib esitada veel A. F. Kleinmani käsitluse. Nii väidab ta oma 1954. a. õpiku 157. leheküljel, et hagi esitamine katkestab hagi aegumise, pisut hiljem asub ta aga seisukohale, et hagi aegumine katkeb siis, kui kohus võtab hagi menetlusse.¹¹ Esitatuga samalaadne vastuolu esineb ka V. K. Putšinski käsitluses.¹² On arusaadav, et erinevad vastuolulised seisukohad antud küsimuses võivad kohtupraktikas kaasa tuua ebasoovitavaid tagajärgi.

Meie arvates tuleks lähtuda sellest, et asja algatamine on nõukogude tsiviilprotsessi iseseisev staadium, mis koosneb mitmesu-

⁹ Ilmselt on asja algatamise olemuse osas esinevad ebaselgused põhjustanud terminoloogilist järjekindlustust ka kehtivas seadusandluses. Nii on Eesti NSV TsPK 17. peatüki jt. liiduvabariikide TsPK-de vastavate peatükkide pealkirjaks «Hagi esitamine». Et nimetatud peatükis reglementeeritakse mitte üksnes hagiavalduse esitamist, vaid ka selle vastuvõtmist ja teisi protsessuaalseid toiminguid, siis oleks sisuliselt õige peatüki pealkirjaks panna «Asja algatamine».

¹⁰ K. С. Юдельсон, Советский гражданский процесс, М., 1956, lk. 212, 213.

¹¹ А. Ф. Клейнман, Советский гражданский процесс, изд. МГУ, 1954, lk. 157, 160.

¹² В. К. Пучинский, Проект ГК РСФСР и вопросы гражданского судопроизводства, «Социалистическая законность», 1963, № 3, lk. 36.

gustest protsessuaalsetest toimingutest ja mille teostamisega kaasnevad ka vastavad õiguslikud tagajärjed.

Õiguslike tagajärgede süsteemi loomisel tuleks kõigepealt eristada sätestatud korras hagi esitamise õiguslikke tagajärgi. Oma iseloomult on need peamiselt materiaalõiguslikud. Sellisteks on näiteks hagi aegumise katkemine ja alimentide väljamõistmine hagiavalduse esitamise päevast arvates. Kuid sätestatud korras hagi esitamisega võivad kaasneda ka mõned protsessiõiguslikud tagajärjed, näiteks võimaluse kadumine hagi esitamiseks teisele kohtule alternatiivse kohtualluvuse korral.

Järgnevalt tuleks eristada õiguslikke tagajärgi, mis võivad tekkida alles kahe protsessuaalse toimingu — sätestatud korras hagiavalduse esitamise ja avalduse kohtuniku poolt vastuvõtmise resultaadina. Oma iseloomult on need protsessiõiguslikud. Nimetada võiks neist protsessi ja vastavate protsessuaalsete õigussuhete tekkimist, asja läbivaatamise tähtaegade kulgema hakkamist, võimaluse tekkimist hagi tagamiseks jne.

Vastavad õiguslikud tagajärjed kaasnevad ka teiste asja algatamise staadiumisse kuuluvate protsessuaalsete toimingutega, mis on fikseeritud TsPK §-des 135, 138 ja 141. Et neid juba eespool käsitleti, siis neil pikemalt ei peatuta.

Eespool selgus, et kohtunik võtab esitatud hagiavalduse vastu mitte alati, vaid ainult sel korral, kui selleks on olemas seadusega ettenähtud tingimused.

Oma iseloomu ja tähenduse poolest ei ole vastavad tingimused ühesugused. Seda näitavad eriti menetluse lõpetamise ja hagi läbi vaatamata jätmise alused (TsPK §-d 226 ja 230), mis, välja arvatud üksikud erandid, on tsiviilasja algatamiseks vajalike tingimuste puudumise hilisema avastamise erinevad õiguslikud tagajärjed.

Oma iseloomu ja tähenduse poolest võib vastavaid tingimusi jaotada kolme gruppi. Esimese grupi moodustavad hagemisõiguse tekkimise üldtingimused. Vastavalt TsPK § 135 teise lõike punktile 1, 3, 4, 5 ja 6 on need järgmised: avaldus peab kuuluma läbivaatamisele kohtuorganeis; esitatud hagi ei tohi samane olla hagiga, mis on lahendatud jõustunud kohtuotsusega või kohtumäärusega poolte kokkuleppe kinnitamise või hagist loobumise vastuvõtmise kohta; esitatud hagi ei tohi olla samane juba kohtu menetluses oleva hagiga; esitatud hagi ei tohi olla samane hagiga, mille kohta on olemas seltsimeheliku kohtu poolt tema pädevuse piirides tehtud otsus; poolte vahel ei tohi olla sõlmitud lepingut antud vaidluse üleandmiseks vahekohtu lahendada.

Teise grupi moodustavad hagemisõiguse tekkimise eritingimused. Nimelt tuleb vastavalt TsPK § 135 teise lõike punktile 2 kinni pidada teatud kategooria asjade suhtes seadusega kehtestatud korst vaidluse eelneva kohtuvälise lahendamise kohta.

Et nimetatud sättes ei konkretiseerita vaidluse eelneva kohtuvälise lahendamise korda, siis püüame seda järgnevalt teha.

Teatavasti võib rahvakohus avaldusi töötülide lahendamiseks vastu võtta üldreeglina alles siis, kui see tüli on eelnevalt läbi vaadatud töötülide komisjonis ja kui selle kohta on olemas ka ametiühingu käitiskomitee või kohaliku komitee otsus. Erandina üldreeglist võib seaduses ettenähtud juhtudel töötülisid läbi vaadata ka vahetult rahvakohtus.¹³

Mõningad hagemisõiguse eritingimused kehtestatakse ka NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi 26. märsti 1960. a. määrusega nr. 3 «Kohtupraktikast kolhooside tsiviilasjades».¹⁴ Nii öeldakse Pleenumi nimetatud määruse punktis 10 (NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi 31. märtsi 1962. a. määruse nr. 6 redaktsioonis),¹⁵ et «Kolhoosnikute poolt põhjustatud kahjude kolhoosi kasuks sissenõudmise asjade läbivaatamisel tuleb kohtutel pidada silmas, et neis asjus peale prokuröri poolt VNFSV TsPK § 2 ja teiste liiduvabariikide TsPK vastavate paragrahvide alusel esitatud hagide, kuri-teoga põhjustatud kahjude heastamise hagide ja debitoorse võlgnevuse sissenõudmise hagide üldreeglina peab olema selle organi eelnev otsus, kelle kompetentsi kuulub antud kolhoosi põhikirja alusel selle küsimuse otsustamine (kolhoosiliikmete üldkoosolek või kolhoosi poolt valitud volinike või usaldusmeeste koosolek, bri-gaadi koosolek või juhatus)».

Sama Pleenumi määruse punktis 12 nähakse aga ette, et «Kolhoosnikute hagnosisid normipäevade eest produktide või raha nõudmises võidakse kohtutes arutada vaid sel juhul, kui juhatus on normipäevad, mille eest maksmise kohta on esitatud lagi, väljamaksmisele arvanud, kuid keeldub normipäevadele langevaidprodukte või raha välja andmast.

Kolhoosnikute hagnosisid tehtud tööde eest tasu nõudmises nende kolhooside vastu, kes läksid üle otsesele rahalisele töötasule, vaadatakse kohtute poolt läbi vaid siis, kui kolhoosniku poolt täidetud töö on kolhoosi juhatuse poolt maksmiseks vastu võetud ja raha selle eest on välja arvestatud, kuid mingisugustel põhjustel pole välja makstud.»

Vaidluse eelneva kohtuvälise lahendamise kord kui hagemisõiguse tekkimise eritingimus kehtestatakse ka NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 2. oktoobri 1961. a. seadlusega «Tööliste ja teenistujatele seoses nende tööga tekitatud vigastuse või mõne muu tervise kahjustuse puhul ettevõtete, asutuste või organisatsioonide poolt kahju hüvitamise kohta tekkivate vaidluste läbivaatamise korrast».¹⁶ Siin nimelt kehtestatakse, et juhul, kui ettevõtte, asutuse või organisatsiooni süü tõttu saab tööline või teenistuja vigas-

¹³ J. M ä l l, Töötülide läbivaatamise kord, Tallinn 1960, lk. 24—25.

¹⁴ «Бюллетень Верховного суда СССР», 1960, № 3, lk. 14—15.

¹⁵ «Бюллетень Верховного суда СССР», 1962, № 3, lk. 37—38.

¹⁶ ENSV ÜT 1961, 40.

tada või tal tekib mõni muu tema tööga seotud tervisekahjustus, hüvitatakse töölisele või teenistujale tekitatud kahju ettevõtte, asutuse või organisatsiooni administratsiooni otsuse põhjal. Kui asjast huvitatud isik ei ole administratsiooni otsusega nõus, arutab vaidlusalust küsimust ametiühingu vabriku-, tehasekomitee või kohalik komitee. Alles siis, kui asjast huvitatud isik või administratsioon ei ole ametiühingu vabriku-, tehasekomitee või kohaliku komitee otsusega nõus, samuti ametiühingu komitee puudumise korral ettevõttes, asutuses või organisatsioonis, arutatakse vaidlust tekitatud kahju hüvitamise kohta rahvakohtus.

Vaidluse eelneva kohtuvälise lahendamise kord kehtestatakse ka NSV Liidu Ministrite Nõukogu 24. aprilli 1959. a. määrusega nr. 435 kinnitatud «Avastuste, leitudite ja ratsionaliseerimisetepanekute põhimääruse» punktiga 19.¹⁷ Siin on sätestatud, et leiutajate ja ratsionaliseerijate kaebused leitudite ja ratsionaliseerimisetepaneku eest saadava tasu suuruse, arvestamise korra või väljamaksmise tähtaja küsimustes vaatab läbi ettevõtte (organisatsiooni) administratsioon koos ametiühingu kätiskomiteega või kohaliku komiteega. Kui leiutaja või ratsionaliseerija ei ole nõus tema kaebuse kohta ettevõtte (organisatsiooni) administratsiooni ja kätiskomitee või kohaliku komitee poolt ühiselt vastuvõetud otsusega, võib ta selle otsuse peale kaevata kõrgemalseisva organisatsiooni juhatajale, kes peab kaebuse läbi vaatama kuu aja jooksul. Alles siis, kui leiutaja või ratsionaliseerija ei pea ka kõrgemalseisva organisatsiooni juhataja otsust tasu suuruse, arvestamise korra ja väljamaksmise tähtaja küsimuses õigeks, võib ta pöörduda kohtusse.

Hagemisõiguse eritingimuseks tuleb pidada ka veolepinguist tekkivate vaidluste puhul pretensioonikorrast kinnipidamist. Nii nähakse NSV Liidu Ministrite Nõukogu 6. aprilli 1964. a. määrusega nr. 270 kinnitatud «NSV Liidu raudteede määrustiku» punktis 169 ette, et enne raudtee vastu hagi esitamist tuleb kohustuslikult temale esitada pretensioon.¹⁸

Asja algatamiseks vajalike tingimuste kolmanda grupi moodustavad hagemisõiguse teostamise tingimused. Vastavalt TsPK § 135 teise lõike punktidele 7, 8 ja 9 on need järgmised: asi peab alluma antud kohtule; avalduse esitaja peab olema teovõimeline isik; kui hageja nimel esitab avalduse keegi teine, siis peavad tal asjaajamiseks olema volitused. Lisaks märgituile sisalduvad mõned hagemisõiguse teostamise tingimused veel TsPK teisteski sätetes. Antud juhul peetakse silmas eeskirju, mis hagiavalduse vastuvõtmise eeldusena näevad ette riigilõivu tasumist (TsPK § 62) ja hagiavalduse sisu ja vormi suhtes teatud nõuete täitmist (TsPK § 136).

¹⁷ ЦП СССР, 1959, 9, 59.

¹⁸ ЦП СССР, 1964, 5, 36.

Hagiavalduse vastuvõtmisel kontrollib kohtunik ülalmärgitud tingimuste olemasolu. Kui need puuduvad, siis üldreeglina keeldub kohtunik avalduse vastuvõtmisest.

Juhtudel, kui riigilõiv on tasumata või kui hagiavaldus pole koostatud TsPK § 136 nõuete kohaselt, jätab kohtunik hagiavalduse käiguta ning määrab hagejale tähtaja puuduste kõrvaldamiseks. Sõltuvalt sellest, kas hageja kõrvaldab määratud tähtjaks puudused või mitte, loetakse hagiavaldus kohtusse esitatuks tema esialgse esitamise päeval, või mitteesitatuks, ja tagastatakse hagejale.

Järgnevalt käsitleme seda, missuguseid õiguslikke tagajärgi toob kaasa ülalmärgitud tingimuste puudumise avastamine pärast avalduse vastuvõtmist.

Kui pärast avalduse vastuvõtmist avastatakse hagemisõiguse tekkimise üldtingimuste puudumine, siis toob see üldreeglina kaasa menetluse lõpetamise vastavalt TsPK § 226 punktidele 1, 3, 6 ja 7. Kui aga selgub, et vastuvõetud hagi on samane juba kohtumenetluses oleva haviga, s. t. TsPK § 135 teise lõike punktis 4 märgitud hagemisõiguse tekkimise üldtingimuse puudumine, siis erandina üldreeglit kaasneb sellega mitte menetluse lõpetamine, vaid hagi läbi vaatamata jätmise vastavalt TsPK § 230 punktile 4.

Kui pärast avalduse vastuvõtmist selgub hagemisõiguse tekkimise eritingimuste puudumine, siis kaasnevad sellega ülalmärgitudist mõnevõrra erinevad õiguslikud tagajärjed. Nimelt annab seadus (TsPK § 226 p. 2 ja TsPK § 230 p. 1) sõltuvalt sellest, kas vaidluse eelneva kohtuvälise lahendamise korra rakendamise võimalus on minetatud või mitte, võimaluse kas menetluse lõpetamiseks või hagi läbi vaatamata jätmiseks.

Tuleb märkida, et menetluse lõpetamise ja hagi läbi vaatamata jätmise instituutide rakendamise võimalus ei tule kõikide asjade kategooriate puhul siiski arvesse. Näitena võiks siin mainida töötülisid, mille kohtuvälise lahendamise instantsist mõõdamineku avastamine pärast avalduse vastuvõtmist võib kaasa tuua üksnes hagi läbi vaatamata jätmise.

Töötülide kohtuvälise lahendamise instantsist mõõdaminekuks on mitu võimalust. Ühega neist on tegemist siis, kui töötüli lahendati ainult ametiühingu käitiskomitee või kohaliku komitee poolt. Teiseks võimaluseks on see, et pärast asja läbivaatamist töötülide komisjonis pöördui vahetult rahvakohtusse, s. t. mindi mööda ametiühingu käitiskomiteest või kohalikust komiteest.

Teatavasti ei ole töötülide komisjoni poole pöördumiseks aegumistähtaegu kehtiva seadusandlusega ette nähtud. Seoses sellega võib avaldusi töötülide komisjonile esitada igal ajal. Järelikult, kui pärast avalduse vastuvõtmist selgub, et töötülide komisjon ei ole töötüli läbi vaadanud, siis tuleb hagi jätta läbi vaatamata, sest võimalus vaidluse eelnevaks kohtuväliseks lahendamiseks on olemas.

Järgnevalt analüüsime seda juhtu, kui pärast asja läbivaatamist töötulide komisjonis pöörduiti vahetult rahvakohtusse.

Kui asja läbivaatamisel selgub, et ametiühingu käitiskomitee või kohaliku komitee poole pöördumiseks ettenähtud 10-päevane tähtaeg ei ole veel möödunud, siis tuleb hagi jätta läbi vaatamata.

Ent kuidas peab kohus talitama sel korral, kui selgub, et vastav ametiühingu käitiskomitee või kohaliku komitee poole pöördumise tähtaeg on juba möödunud. Kas kohus võib ise kindlaks teha ametiühingu käitiskomitee või kohaliku komitee poole pöördumise tähtaja möödalaskmise põhjuste kaalukust? Kui eeldada, et kohus võib seda teha, siis vastavalt selgunud asjaoludele võib kohus kas menetluse lõpetada või jätta hagi läbi vaatamata. Meie arvates ei või kohus siiski ise antud küsimust lahendada, sest vastasel korral hakkaksid kohtuorganid asendama ametiühinguorganeid.

Kui aga jätta vastava tähtaja möödalaskmise põhjuste selgitamine, samuti ka vastavate järelduste tegemine siiski ametiühingu käitiskomitee või kohaliku komitee ülesannetesse, siis peab kohus ka antud juhul jätma hagi läbi vaatamata.

Kui pärast hagiavalduse vastuvõtmist ilmneb, et pole täidetud TsPK § 135 teise lõike punktides 8 ja 9 märgitud hagemisõiguse teostamise tingimusi, tuleb hagi samuti jätta läbi vaatamata.

Nõustuda ei saa M. A. Gurvitši selle seisukohaga, et juhul, kui kohtunik on avalduse vastu võtnud teovõimetult ja teovõimetus selgub alles pärast seda, siis selline avaldus on kehtiv vaid siis, kui selle hiljem kiidab heaks seaduslik esindaja.¹⁹ Niisugune seisukoht on vastuolus Eesti NSV TsPK § 230 punktiga 2 jt. liiduvabariikide TsPK-de vastavate sätetega, mille kohaselt tuleb teovõimetu isiku poolt esitatud hagi jätta läbi vaatamata. Esialgset avaldust ei pea seaduslik esindaja mitte heaks kiitma, vaid tal tuleb esitada hoopis uus avaldus.

Jääb veel lisada, et juhul, kui pärast hagiavalduse vastuvõtmist selgub, et avaldus on ekslikult, kohtualluvuse eeskirju rikkudes vastu võetud, siis tuleb vastavalt TsPK §-le 130 teha määrus asja üleandmise kohta kohtualluvuse järgi.

¹⁹ Советское гражданское процессуальное право, отв. ред. проф. М. А. Гурвич, Высшая школа, 1964, lk. 170.

ВОПРОСЫ, СВЯЗАННЫЕ С ВОЗБУЖДЕНИЕМ И РАССМОТРЕНИЕМ ГРАЖДАНСКИХ ДЕЛ

Э. Салумаа

Резюме

Четвертая сессия Верховного Совета Эстонской ССР шестого созыва утвердила 12 июня 1964 г. Гражданский процессуальный кодекс Эстонской ССР, который введен в действие с 1 января 1965 г.

Новый ГПК содержит в себе много новых положений. Раскрытие и теоретическое осмысление их содержания, а также изучение и обобщение практики их применения имеют весьма существенное значение для обеспечения их правильного и эффективного применения.

Исходя из этого, в статье рассматриваются некоторые вопросы, связанные с возбуждением и рассмотрением гражданских дел.

В статье показывается, что действующим законодательством проведена четкая грань между стадией возбуждения гражданского дела и стадией подготовки его к судебному разбирательству.

На основе обобщения практики констатируется, что в народных судах Эстонской ССР не выносятся предусмотренные ст. 150 ГПК определения о подготовке дел к судебному разбирательству, которыми по действующему законодательству оформляется принятие заявлений по гражданским делам, фиксируется грань между двумя первыми стадиями процесса и определяется начальный момент течения сроков рассмотрения гражданских дел. В статье подчеркивается, что такая практика не позволяет правильно исчислять сроки рассмотрения дел, провѣрять их соблюдение и приводит к волоките и нарушению прав участвующих в деле лиц.

На основе анализа действующего законодательства в статье показывается, что в стадии возбуждения дела совершаются различные процессуальные действия. Подчеркивается, что непременным условием возбуждения дела является всегда совершение двух процессуальных действий — предъявления иска в суд и принятия этого иска судьей.

Опровергается высказанная в литературе точка зрения, согласно которой основанием возникновения процесса является предъявление иска как одностороннее волеизъявление истца. Доказывается, что такая точка зрения противоречит действующему законодательству и, кроме того, приводит к неправильному разрешению вопроса о правовых последствиях, совершаемых в стадии возбуждения дела процессуальных действий.

При исследовании вопроса о правовых последствиях, совершаемых в стадии возбуждения дела процессуальных действий, отмечается, в частности, что необходимо различать правовые последствия предъявления иска в установленном порядке и правовые последствия, возникающие в результате совершения двух процессуальных действий — предъявления иска и принятия его судьей. Первые из них являются в большинстве случаев материально-правовыми, а вторые — процессуально-правовыми.

Очевидно, неясность в вопросе о сущности возбуждения дела породила непоследовательность терминологии в действующем законодательстве. Так, глава 17 ГПК ЭССР и соответствующие главы ГПК других союзных республик озаглавлены «Предъявление иска». Поскольку указанные главы регулируют не только предъявление иска истцом, но и принятие его и другие процессуальные действия, то содержанию этих глав более соответствовало бы название «Возбуждение дела».

Далее в статье рассматриваются основания отказа в принятии заявлений по гражданским делам.

В статье уделяется также внимание правовым последствиям, возникающим в случае, если отсутствие необходимых для возбуждения дела условий будет обнаружено после принятия заявления.

Дается подробный анализ правовых последствий, возникающих в случае, если после принятия заявления будет обнаружено, что не был соблюден установленный законом порядок предварительного внесудебного разрешения спора. В зависимости от того, утрачена или нет возможность предварительного внесудебного рассмотрения спора, закон предусматривает прекращение производства или оставление иска без рассмотрения. По трудовым спорам иск должен быть всегда оставлен без рассмотрения.